

ПРИВАТНІ ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ПОЛЬСЬКОМУ РИНКУ ОСВІТИ

УДК 378.1 (477)

І. А. Добрянський

Вища освіта є однією з галузей у Польщі, яка розвивалася найбільш динамічно і зазнала найбільш радикальних перетворень з початку 90-х років ХХ ст. Цьому розвитку сприяла низка чинників. Закон про вищу освіту 1990 р. та підзаконні нормативно-правові акти закріпили значну автономію вищих навчальних закладів (ВНЗ). Положення закону усунули кількісні межі прийому студентів у кожний із навчальних закладів, а також централізовану систему критеріїв прийому, і ввели нове фонове регулювання для державних ВНЗ (наприклад, розміри субсидій, що надаються кожному з навчальних закладів корелюються з кількістю студентів).

Як зазначають польські аналітики, етап двадцятирічної трансформації суспільства підійшов до свого завершення та вимагає нових перетворень і нової стратегії розвитку країни.

Документом, який окреслив основні напрямки діяльності польських ВНЗ на наступні 20 років, стала доповідь “Польща 2030” (червень 2009 року), що була результатом роботи Групи стратегічних радників прем’єр-міністра Республіки Польща. У документі викладається бачення можливих шляхів розвитку Польщі у найближчі 20 років. Посилаючись на вже завершений перехідний процес у країні, показано можливості подальшої модернізації, особливо в галузях економічної, соціальної інфраструктури, енергетичної безпеки й ефективного управління державою. У документі прописано 10 ключових викликів, які постають перед Польщею: стабільний, високий темп економічного зростання; демографічна ситуація; висока професійна активність та адаптація трудових ресурсів; відповідний потенціал інфраструктури; енергетична й екологічна безпека; економіка на основі знань і розвитку

інтелектуального капіталу; солідарність та регіональне об'єднання; зміцнення соціальної єдності; сильна держава; зростання соціального капіталу [4, с. 7].

Метою статті є аналіз динаміки зростання польського ринку освіти і визначення місця приватних ВНЗ у справі інтенсифікації конкуренції в різних сферах цього сегменту ринку.

Орієнтована на ринок економічна реформа в Польщі, що розпочата 1990 року, стимулювала величезний попит на вищу освіту. Упродовж наступних десяти років кількість студентів зросла приблизно вчетверо: з 0,4 млн. до 1,5 млн. осіб. Таке зростання загальної кількості студентів відбулось за рахунок збільшення осіб, які вступили до державних навчальних закладів і, що набагато важливіше, завдяки швидкому розвитку мережі приватних коледжів та вузькоспеціалізованих вищих шкіл. Кількість приватних навчальних закладів зросла з нуля в 1989 році до 181 у 2000 році і суттєво перевищила кількість державних ВНЗ. Попит на нові освітні послуги після 1989 року різко відрізняється від попиту на програми курсів, які раніше пропонувалися централізованою системою планування. Додатковий попит на вищу освіту спостерігається в таких галузях як бізнес, менеджмент, фінанси, банківська справа, право, страхування та деякі інші. Знизилася популярність сільськогосподарських наук [1, с. 35–36]. Оскільки цілком очевидно, що ринковій економіці знадобляться фахівці з таких дисциплін як економіка, менеджмент і маркетинг, більшість приватних ВНЗ (94) пропонують відповідні спеціальності. Приблизно 56 % їх студентів вивчають менеджмент та маркетинг; 25 % – економіку, 25 % – фінанси і банківську справу [1, с. 44].

Найбільш динамічною галуззю на ринку вищої освіти є соціально-економічні науки – з 1990 по 1999 рік кількість студентів цього напрямку збільшилася з 17 тис. до 193 тис. Далі йдуть такі галузі як бізнес, менеджмент (зростання від 60 тис. до 395 тис.), у той час як щодо сільськогосподарських наук спостерігається найнижча динаміка росту (від 28 до 39 тис.). У 1999 році більше половини загальної кількості студентів, які займалися вивченням бізнесу, і 42 % тих, хто вивчав соціально-економічні дисципліни, навчалися у

приватних ВНЗ. На бізнесі й економіці спеціалізувалися 48 % приватних ВНЗ у 2000 році (тобто 88 навчальних закладів) [2, с. 9]. Бізнес-освіта є тим сектором приватної вищої освіти, де конкуренція найгостріша. Ринкові відносини сприяють диверсифікації ситуації в цих закладах у результаті конкуренції та відповідної навчальної стратегії. Деяким навчальним закладам вдалося домогтися відносно стабільних конкурентних переваг. Приклади вдалої діяльності є особливо характерними для ВНЗ, що пропонують менеджмент-освіту (наприклад, Вища школа бізнесу – Національний університет “Луїс” у м. Новий Сонч).

Генеза сектора приватної вищої освіти може розглядатися як доказ підприємницьких здібностей викладацького персоналу, яким вдалося організувати трохи менше, ніж 200 навчальних закладів не лише в існуючих академічних центрах, а й у містечках, де ніколи не було ВНЗ, тобто особливістю приватного сектору вищої освіти в Польщі є його більша доступність для молоді з малих міст і сіл, а також із середовища робітничого класу та селянства. Так, наприклад, у Вищій школі фінансів і менеджменту в Білостоці кількість студентів із сільської місцевості перевищує 20 %, а з робітничих родин – 60 % [1, с. 39]. Розташування є одним із найважливіших критеріїв вибору ВНЗ. Вартість проїзду, житла та харчування часто перевищує вартість навчання у приватному ВНЗ, розташованому поблизу від місця проживання студента. Розташовані у великих містах державні ВНЗ є важкодоступними для молоді із сільської місцевості, у першу чергу, через високу вартість життя в таких містах. Така ситуація особливо болюча для студентів із менш заможних сімей. Приватні навчальні заклади розподілені рівномірніше, багато з них розташовані у малих містах – така ситуація полегшує доступ до них. Більше того, сукупні витрати на навчання і проживання в таких малих містах часто є суттєво нижчими, ніж вартість перебування у великих.

Лише деякі з недержавних ВНЗ мають право присвоєння звання “магістр”. Решта недержавних ВНЗ випускають фахівців із дипломом

бакалавра. Усі державні ВНЗ вважаються закладами освіти на рівні університету і, як правило, зберігають магістерську структуру навчання. До вищої освіти не належать відкриті після 1989 р. коледжі (технічні та мовні), що під контролем університетів упродовж 2–3 років навчають студентів іноземних мов і готують вчителів для шкіл.

У державних навчальних закладах прийом на стаціонар проводиться на основі конкурсних іспитів, де різко підвищуються шанси абітурієнтів з великих міських центрів (середовище переважно середнього класу). Чисельність студентів із робітничих чи селянських сімей, особливо на популярних спеціальностях, не досягає 20 %, а для людей із сільських районів вона залишається на рівні нижче 10 %. Отже, державна вища освіта, особливо університетська, функціонує як інструмент соціального відбору та відтворення вищих соціальних верств [3, с. 47].

У результаті навчання в державних ВНЗ є практично безкоштовним для студентів із заможніших сімей, у той час як молодь із бідних сімей змушена платити за навчання у приватних навчальних закладах. Отже, менш заможні платять двічі. По-перше, вони платять податки, за рахунок яких утримуються державні ВНЗ, а їх діти ними не користуються, а потім вони платять за навчання для того, щоб їх діти здобули освіту у приватних ВНЗ. Тож система вищої освіти в Польщі за характером є негалітарною. Унаслідок цього сектор приватної вищої освіти у Польщі певною мірою виявляється інструментом зрівнювання освітніх можливостей. Приватні навчальні заклади відіграють ще одну важливу роль: вони займаються модернізацією навчального процесу та його адаптацією до потреб ринку праці. Державні ВНЗ функціонують відповідно до практики, що встановилася у Польщі після Першої світової війни і ґрунтується на “гумбольдтівській” моделі університету. Ця модель характеризується чіткою ієрархічністю повноважень.

Керівні органи на всіх рівнях (від кафедри, інституту, факультету і аж до ректорату) обираються на трирічний термін з можливістю одноразового переобрання. Виборні сенати та вчені ради факультетів, думка яких є

вирішальною навіть у дріб'язкових адміністративних питаннях, відіграють суттєву роль. За такої ситуації процес прийняття рішення є довгим і потенційно обтяженим конфліктними інтересами. З цієї причини важко провести радикальну реформу застарілої організаційної структури, що базується на факультетах та традиційній манері навчання окремих дисциплін. Усі спроби реформ, які загрожували інтересам академічної спільноти, наштовхувалися на опір.

Приватні ВНЗ вільні від тягаря колективного управління. Рішення зазвичай приймаються одноосібно ректором (президентом) чи уповноваженим ним канцлером, у той час як сенат і факультетська вчена рада є виключно дорадчими органами. У результаті цього державні навчальні заклади в загальному та цілому працюють негнучко, а приватні заклади здатні швидко реагувати на мінливі потреби попиту на освіту і потреби ринку праці.

Приватні ВНЗ стали суттєвим чинником конкуренції в галузі освітніх послуг. Хоча для державних університетів та коледжів вона формально обмежується платними вечірніми і заочними курсами навчання, ця конкуренція змусила державний сектор збільшити кількісні межі прийому на всі види навчання. Так, наприклад, у 1990/1991 навчальному році 112 державних навчальних закладів пропонували освітні курси приблизно 404 тис. студентів, а в 1999/2000 навчальному році приблизно в тій же кількості державних навчальних закладів навчалося понад 1 млн. студентів, що означало збільшення контингенту в два з половиною рази. У тому ж навчальному році в 174 приватних навчальних закладах займалися майже 420 тисяч студентів, тобто 29 % від чисельності всіх студентів [1, с. 42]. У Польщі 352 студенти на 10000 осіб населення. Для порівняння, відповідно: у Франції – 353, Великій Британії – 314, Греції – 347, Португалії – 322, Німеччині – 260, Чеській Республіці – 200, Угорщині – 193. З іншого боку, Польща, де у віковій групі від 25 років вищу освіту мають 7,9 %, відстає від багатьох європейських країн. Наприклад, цей показник у Данії дорівнює 19,6 %, у Литві – 12,6 %, а в Угорщині – 10,1 % [1, с. 44].

У той час як чисельність студентів у всіх типах навчальних закладів зросла більше ніж у 3,5 рази, кількість викладачів ВНЗ збільшилася лише на 20 %. Насправді ж навіть кількість викладачів скоротилась, бо ці статистичні дані стосуються постійних штатних посад, а не осіб, які їх займають. Вважається, що від 30 до 50 % викладачів працюють щонайменше в двох навчальних закладах, зазвичай у державному та приватному. У результаті кількість студентів з розрахунку на одного викладача значно збільшилася, що не може не позначитись на якості навчання.

Більшість приватних ВНЗ пропонує трирічний курс навчання з присвоєнням ступеня бакалавра (ліценціата). Лише в 12 навчальних закладах є п'ятирічний курс, що завершується присвоєнням ступеня магістра. Кільком навчальним закладам було надано право присвоєння докторського ступеня.

Приблизно 12 приватних навчальних закладів займають верхні позиції в різних рейтингах ВНЗ третього ступеня, які щорічно публікуються різними установами, а також польськими тижневиками.

Згідно з оцінками польських експертів, за період з 1992 по 1999 рр. приватні ВНЗ інвестували 1,3–1,6 млрд. злотих, у той час як інвестиційні витрати всіх державних ВНЗ за той же період склали приблизно 3 млрд. злотих. У 1998 році видаткова частина державного бюджету на цілі вищої освіти склала близько 4,3 млрд. злотих, тобто 0,78 % ВВП. За той же час сукупна сума студентських внесків за навчання в приватних навчальних закладах склала приблизно 1,4–1,5 млрд. злотих [2, с. 16].

Приватні ВНЗ, особливо засновані в невеликих академічних центрах або в містах, де раніше не було навчальних закладів третього ступеня, відіграють величезну роль у розвитку на місцях. Ще одним важливим чинником є нові робочі місця як безпосередньо створені цими навчальними закладами, так і побічно ініційовані ними. За Є. Дітлем, “на кожні прямо створювані навчальним закладом у процесі своєї діяльності 100 робочих місць додатково припадають на місцях не менше 70 робочих місць” [1, с. 49]. До цього слід додати оренду помешкань для студентів, навчальні капіталовкладення,

закупівлі та користування послугами, що в результаті підвищує прибутки місцевого населення.

Не можна нехтувати і культурним аспектом діяльності ВНЗ у провінції: різні наукові, культурні, спортивні заходи, покращення вигляду міста, реставрація будівель, які часто мають історичну цінність.

Негативними аспектами нинішнього етапу розвитку польських приватних ВНЗ є нестача висококваліфікованих викладацьких кадрів, а відтак – низький рівень викладання; зосередження на отриманні максимального прибутку, що суперечить положенням статутів тощо.

Отже, можна зробити висновок, що нинішня ситуація є випробуванням для всього сектору приватної освіти у Польщі. Вікові групи, які закінчують середні школи, є меншими за кількістю, ніж раніше, і ця ситуація призводить до звуження складу потенційних абітурієнтів. Крім того, уже досить насиченим є ринок економістів та фахівців з менеджменту і маркетингу. З цієї причини більшість навчальних закладів, що готують таких фахівців, змушена шукати можливості урізноманітнення своїх пропозицій, що, зрозуміло, спричиняє зростання витрат. У свою чергу, ця ситуація породжує таку конкуренцію, яку найслабші приватні навчальні заклади, очевидно, не зможуть витримати.

Наші подальші дослідження буде спрямовано на дослідження особливостей навчального процесу приватних навчальних закладів Польщі та їх порівняння з Україною.

Список використаної літератури

1. Аналитический обзор состояния и международных тенденций развития систем образования № 8 (апрель-июнь 2004 г.) [Электронный ресурс] / Центр проблем развития образования Белорусского государственного университета. – Режим доступа : <http://www.charko.narod.ru>.

2. Косинска, А. Интеграция Польши и Болонский процесс: плюсы и минусы [Электронный ресурс] / А. Косинска, Т. Дмоховски. – Режим доступа : <http://oms.kstu.ru/rus/information/poland.htm>.

3. Майборода, В. С. Сучасний стан та розвиток університетської науки в Польщі [Текст] / В. С. Майборода // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. – Хмельницький : ХІСТ, 2011. – № 3. – С. 46–48.

4. Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do roku 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mimuw.edu.pl/~sjack/7strategia.htm>.